

Porozvodová péče o děti ve veřejném mínění a možné implikace

Jana Barvíková – Sylva Höhne – Jana Paloncyová – Lucie Žáčková

Text shrnuje vybrané výsledky kvalitativních i kvantitativních šetření realizovaných v rámci projektu *Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče (IP70612)* a z nich vyplývající doporučení pro opatření rodinné politiky. Z dosavadních poznatků vyplývá, že ačkoli rozpad rodiny v české společnosti není výjimečným jevem, míra povědomí veřejnosti o tom, jak celý proces probíhá, jak je možné péči o děti následně nastavit a jaké to vše může mít praktické dopady na děti i rodiče, je obecně relativně nízká. To poukazuje mj. na naléhavou potřebu systematického uchopení edukace rozcházejících se rodičů formou psycho-sociálně-právního poradenství a osvěty široké veřejnosti. Závěrečná doporučení směřují i k nastavení a fungování celého systému, včetně přístupu institucí a jednotlivých profesí zapojených do řešení rodičovských konfliktů. Autorky doporučují například posílit evidence-based přístup aktérů systému, sjednotit rozhodovací praxi soudů, a posílit tak předvídatelnost soudních rozhodnutí a důvěru ve vymahatelnost práva. Doporučují rovněž vést odbornou diskusi o názvech typů péče vymezených občanským zákoníkem.

Obsah

1. Úvod.....	2
2. Kontext.....	2
3. Porozvodová/porozvodová péče o děti ve veřejném mínění.....	6
4. Shrnutí.....	11
5. Doporučení.....	12
Literatura.....	15

Prostřednictvím policy papers poskytují odborníci z VÚPSV dobře srozumitelný vhled do vybraných témat sociální politiky a formulují doporučení pro rozhodovací sféru.

1. Úvod

Česká rodina se jako společenská instituce v rámci celospolečenského vývoje proměňuje (např. Možný, 2006; Sobotka, Toulemon, 2008; Hašková a kol., 2014; Kuchařová a kol., 2020). **Nosným prvkem manželství je od počátku 20. století láska, kvalita partnerského vztahu** (Dudová, 2008) **a touha po naplnění těchto ideálů – postupem času častěji i za cenu rozpadu rodiny** (Vohlídalová, Maříková, 2011; Žilinčíková, 2017). Současně se společnost mnohem více orientuje na potřeby dětí a veřejnou ochranu jejich zájmu. V tomto kontextu je více než kdy dříve kladen důraz na rodičovské kompetence a na podporu funkčních partnerských vztahů. Ty se proměňují spolu s tím, jak se redefinují role ženy a muže ve společnosti, včetně jejich zapojení do péče o děti.

Podle nedávných výzkumů Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (dále též VÚPSV) – Palonciová a kol. (2019a, 2019b); Kuchařová a kol. (2018, 2019, 2020) – překonávají partneři své vztahové problémy zejména vlastními silami, služby párových terapeutů jsou vyhledávány jen výjimečně. Často teprve až když se partnerské konflikty příliš vyhrotily a na záchranu vztahu je již pozdě. Na druhé straně **tři čtvrtiny rozhodnutí opatrovnických soudů ohledně péče o děti po rozchodu rodičů jsou podloženy jejich dohodou** (Höhne, Palonciová, 2021). Odborníci (OSPOD, soudci, advokáti, mediátoři, terapeuti) se tak nezdálo by setkávají právě s těmi případy, kde se rodiče nejsou schopni sami dohodnout (Barvíková, 2019). Někteří odborníci se domnívají, že **konflikt mezi rodiči mohou v takových případech posilovat zažitá stereotypy spojené s právně vymezenými základními typy porozvodové péče (výlučná, střídavá, společná péče)**, s čímž souvisí i faktická neznalost právní úpravy. Ani rozhodovací praxe opatrovnických soudů v rodinněprávních věcech není jednotná. To vše významně posiluje míru nejistoty rodičů ohledně toho, jak soud v jejich případech rozhodne.

Výše uvedené skutečnosti vedly k sérii výzkumů zaměřených na nestabilitu rodiny, rodičovský konflikt a uspořádání péče o děti po rozchodu rodičů v rámci projektu *Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče (IP70612)*¹. Tento text shrnuje vybrané průběžné výsledky těchto šetření. Zejména se jedná o výsledky kvalitativního šetření realizovaného formou skupinových diskusí s experty, tedy s pracovníky OSPOD, opatrovnickými soudci, terapeuty, mediátory a advokáty, s cílem získat vhled do problematiky z pohledu praxe (Barvíková, 2019). Dále čerpá z výsledků *Výzkumu veřejného mínění k problematice stability současných rodin se zaměřením na uspořádání péče o nezletilé děti po rozvodu/rozchodu rodičů* (Palonciová a kol., v tisku) na reprezentativním výzkumném vzorku dospělé populace ČR ve věku 18 až 65 let. Text vychází rovněž z provedených analýz dostupných statistických dat z oblasti opatrovnických řízení (Höhne, Palonciová, 2019, 2021).

2. Kontext

Počet rozvádějících se manželství od roku 2004 s výjimkou let 2010, 2013 a 2017 klesá. V roce 2020 se rozvedlo 21 734 manželství. Tento vývoj byl odrazem jak snižujícího se počtu sňatků v předcházejících dekádách, tak změn v intenzitě rozvodovosti v jednotlivých délkách trvání manželství a prodlužování průměrné délky trvání manželství na současných 13,5 let (ČSÚ). Rozvod manželství se týká přibližně 23 tisíc nezletilých dětí ročně. Neúplné rodiny vznikají v téměř shodné míře jak rozvodem, tak rozchodem nesezdaných rodičů². Počet dětí, kterým se ročně rozpadá rodina, je tedy výrazně vyšší.

Právní kontext

Rodinné právo je v současnosti upraveno občanským zákoníkem (zákon č. 89/2012 Sb., dále též NOZ). Důležitým pojmem vážícím se k rodičovství je „rodičovská odpovědnost“. Ta náleží každému z rodičů (pokud jí nebyl zbaven či nebyla soudem

¹ Cílem tohoto projektu, řešeného Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí v letech 2019–2022, je zmapovat dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a roli, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče. A to v souvislosti s tím, zda se na ní rodiče shodli, nebo byla soudem nařízena. V rámci projektu je realizována série kvalitativních a kvantitativních šetření, jejichž cílovými skupinami jsou a) odborníci zapojení do řešení rodičovského konfliktu (sociální pracovníci OSPOD, psychologové a psychoterapeuti, pracovníci sociálních služeb, mediátoři, advokáti, opatrovnickí soudci), b) veřejnost, a to zejména rodiče nezletilých dětí se zkušeností rozchodu/rozvodu, a c) mladí lidé ve věku 16–29 let, kteří v dětství či dospívání zažili rozchod/rozvod rodičů. Pozornost je zaměřena na vývoj vztahu a konfliktu mezi rodiči před a po rozchodu, na způsob nastolení uspořádání péče o děti po rozchodu a na zkušenosti a každodenní život rodičů a dětí v jednotlivých formách péče, tedy ve výlučné, střídavé a společné péči. Hlavním motivem realizace tohoto výzkumného projektu je přispět k tomu, aby rozchod rodičů byl pro další život dětí co možná nejmenší zátěží. Jeho výsledky jsou určeny MPSV a širší odborné i laické veřejnosti. Bližší informace o projektu a jeho další výstupy jsou dostupné zde: <https://www.vupsv.cz/projekty/?id=337>

² Dle výběrového šetření *Samoživitelé 2019* přibližně dvě pětiny dotázaných neúplných rodin vznikly rozvodem, další dvě pětiny rozchodem nesezdaných rodičů, v ostatních případech spolu rodiče nikdy nežili (Palonciová a kol., 2019a).

omezena, je-li to v zájmu dítěte)³ a zahrnuje povinnosti a práva rodičů týkající se péče o dítě. Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Rozchod/rozvod rodičů tedy rodičovskou odpovědnost neomezují.

Prvním krokem k rozvodu je pro sezdané rodiče vyřešení otázky péče a výživy o nezletilé děti v rámci opatrovnického řízení. Nesezdaní rozcházející se rodiče opatrovnickým soudním řízením procházet nemusí, dokáží-li se o zajištění péče o dítě po rozchodu sami dohodnout. Nejsou-li této dohody schopni, mohou se obrátit na soud.

Soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů (známá též jako výlučná péče), do střídavé péče, nebo do společné péče. Soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to v zájmu dítěte potřebné (§ 907 NOZ).

Péče jednoho z rodičů (výlučná péče)

Při péči jednoho z rodičů/výlučné péči o dítě převážně pečuje jeden z rodičů, druhý má právo nadále se s dítětem stýkat, a to podle dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu. Podle českého právního řádu svěření do péče jednoho z rodičů neznamena nic jiného než rozhodnutí o tom, kdo z rodičů bude žít s dítětem ve společné domácnosti, osobně o něj pečovat a rozhodovat v běžných denních záležitostech týkajících se dítěte. Většinou je v rámci úpravy styku s druhým rodičem zvolen pravidelný víkendový rytmus, jenž může být doplněn o jiné dny v týdnu, prázdninový režim apod. Styk s nerezidenčním rodičem může být upraven široce do té míry, že se prakticky blíží střídavé péči (Barvíková, 2019).

Střídavá péče

Při střídavé péči je dítě v péči obou rodičů, po určitý časový úsek žije s každým z nich. Intervaly, ve kterých dochází ke střídání, bývají v řádu několika dnů až týdnů, výjimečně i delší. Dítě může pobývat s každým z rodičů stejně, podobně či různě dlouhou dobu. Pro posledně jmenovaný případ se vžil pojem *asymetrická střídavá péče*. Specifickou formou střídavé péče je takový režim, kdy dítě bydlí stále v jednom bydlišti a po určitém časovém úseku se v pobytu zde střídají rodiče. Obě tyto formy kladou zvýšené požadavky na schopnost komunikace a kooperace v péči a výchově dítěte⁴. Střídavá péče by měla být volena především v zájmu dítěte, nikoliv v zájmu rodičů na úkor potřeb dětí (Mertin, 2004; Novák, 2012; JACZ, 2019).

Společná péče

Při společné péči není dítě svěřeno konkrétnímu rodiči, ani jejich styk s dítětem není nijak upraven. Podmínkou pro tento typ péče je souhlas obou rodičů. Pokud se rodiče nedohodnou jinak, není ani určeno výživné. Společná péče tedy klade velké nároky na schopnosti a ochotu rodičů vzájemně se domlouvat a podílet se na každodenní péči o dítě. Někteří soudci ji stále podmiňují společným či velmi blízkým bydlištěm rodičů (Barvíková, 2019).

Výživné u výlučné a střídavé péče

Zatímco při výlučné péči bývá povinnost hradit výživné stanovena jednomu rodiči, při střídavé péči je zpravidla určena oběma (byť při rozdílných příjmech v rozdílné výši). Výlučně pečující rodič může rozhodovat o nákladech na dítě dle svého uvážení a bez souhlasu druhého rodiče, zatímco u střídavé péče by se rodiče měli dohodnout. Životní úroveň dítěte má být shodná s životní úrovní rodičů (§ 910 až 923 NOZ). Výživné slouží k úhradě výdajů na výživu dítěte a nákladů na uspokojování jeho ostatních potřeb (ošacení, školní potřeby, vzdělání, kulturní a duševní rozvoj). Míra potřeb dítěte se posuzuje vzhledem k jeho věku, vývoji, zdravotnímu stavu, fyzické a duševní vyspělosti, zálibám, studiu atd. Je nezbytné zohledňovat jak pravidelné, tak nahodilé či mimořádné výdaje (např. letní tábor) (Höhne, 2019). Vždy je ovšem nutné dbát na schopnosti, možnosti a majetkové poměry povinného rodiče a přihlížet k tomu, v jaké míře o dítě osobně pečuje.

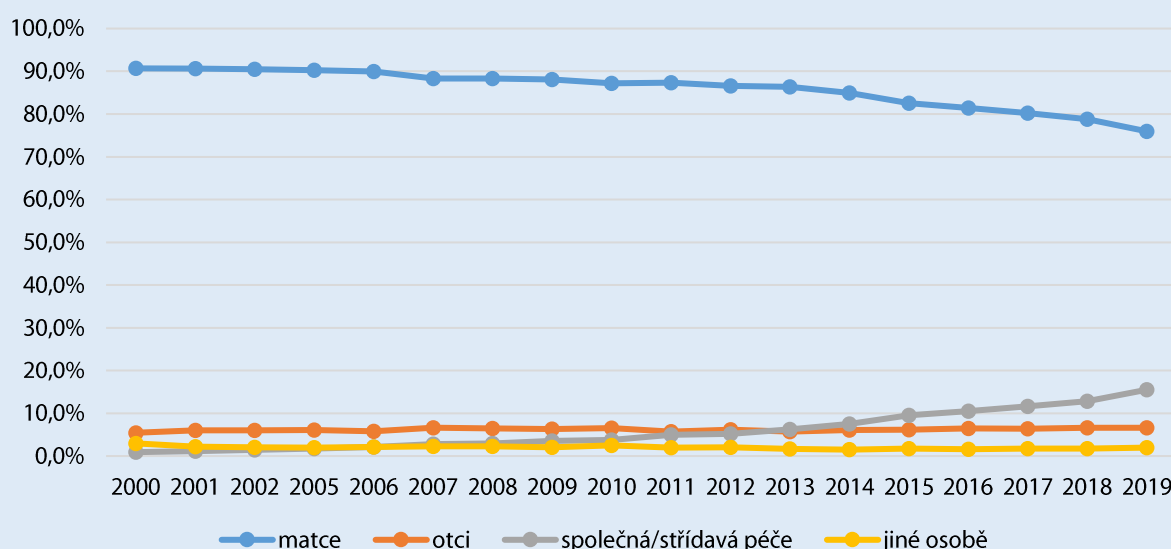
³ Zbavení, pozastavení či omezení rodičovské odpovědnosti však nemá vliv na vyživovací povinnost, která trvá po dobu nezaopatřenosti dítěte.

⁴ Rodiče by se měli dohodnout i na trvalém bydlišti dítěte, zejména z toho důvodu, že řada sociálních dávek je vázána na trvalé bydliště, a rovněž na tom, kdo bude na dítě uplatňovat daňové zvýhodnění na vyživované dítě žijící s ním v domácnosti.

Rozhodování soudů o svěřeni dítěte do péče

V průběhu posledních 20 let v České republice setrvale **klesá podíl svěřeni dítěte do péče matky ve prospěch střídavé či společné péče**, tento trend je výraznější počínaje rokem 2013 (graf č. 1). S rostoucím věkem dítěte tento podíl mírně klesá ve prospěch péče otce, i když péče matky zůstává převažujícím způsobem úpravy. Společná péče se vyskytuje spíše výjimečně, a to bez ohledu na věk dítěte. **Střídavou péčí má po rozchodu rodičů dle soudních statistik zhruba každé desáté dítě.**

Graf č. 1 Výsledek opatrovnického řízení s ohledem na svěřeni dítěte do péče (první rozhodnutí o výchově), 2000–2019 (v %)

Zdroj: ČSÚ – Zaošřeno na ženy a muže 2020

Pokud jde o rozhodování soudů o svěřeni dítěte do společné péče, průměru České republiky se vymyká soudní senát Okresního soudu v Mostě aplikující interdisciplinární spolupráci po vzoru *Cochemské praxe*⁵. V období 2018–2019 zde byla nadpoloviční část výsledků rozhodovacího procesu zakončena společnou (případně střídavou) péčí – celkem 55 %, přičemž z toho byla společná péče ve 48 % případů (Květoň, Fanta, 2019). Mírný nárůst oblíbenosti společné péče, jak jej naznačují i národní statistiky, v posledním období zaznamenali i někteří pracovníci OSPOD, advokáti a soudci účastníci se šetření VÚPSV *Dítě v rodičovském konfliktu – fokusní skupiny*. A to z těchto důvodů:

- Na rozdíl od výlučné či střídavé péče u společné péče ani jeden z rodičů nemá pocit ohrožení či vyloučení – oba rodiče mají dojem, že na děti mají stejný nárok. Proto se lze domnívat, že společná péče může mít potenciál zklidnit či přinejmenším nepodporovat konflikt rodičů.
- Společná péče vyhovuje rodičům, kteří nechtějí, aby se rytmus střídání v péči o děti odvíjel od rozhodnutí soudu, popřípadě aby byl upraven v očekávaném poměru týden po týdnu. Vyhledávají ji rodiče, kteří mají dostatek rodičovské odpovědnosti a přejí si zachovat flexibilitu v péči o děti a samostatnost v rozhodování o ní bez zásahu státu.
- Společnou péči rovněž volí rodiče, kteří na základě obeznámení s tím, v čem spočívá, rozhodnou, že to je způsob péče, který si přejí, neboť navazuje na způsob, jakým dosud vůči svým dětem přirozeně fungovali.

Zkušenosti se společnou péčí jsou dle soudců (Barvíková, 2019) převážně pozitivní, rodiče, kteří ji praktikují, bývají spokojenější, právě proto, jak již bylo výše naznačeno, že žádný z nich nemá pocit ohrožení či vyloučení. Společná péče v podstatě přirozeně funguje u rodičů, kteří před rozpadem svého vztahu tvořili nesezdaný pár, neboť péče o děti po rozchodu se soudně neupravuje. **Základní překážkou, proč společná péče není rodiči volena častěji, je, že laická ani odborná veřejnost s ní nejsou obeznámeny.**

⁵ K implementaci interdisciplinární spolupráce v České republice po vzoru *Cochemské praxe* viz Nováková a kol. (nedat.).

Potřeby dětí

Schopnost dětí vyrovnávat se s rozchodem rodičů bývá do značné míry ovlivněna tím, jak se to daří rodičům. **Podstatným faktorem zdravé adaptace dětí na rozchod rodičů je, jak rychle jsou rodiče schopni zbavit se vzájemného nepřátelství a hněvu, začít efektivně spolupracovat s pozorností vůči potřebám dětí a spolupodílet se na jejich výchově tak, aby nebyly narušeny vztahy mezi dětmi a rodiči** („přestali jsme být partnery, ale zůstali jsme rodiči“). V psychologické literatuře se pro tento úkol rodičů používají pojmy „spolurodičovství“ (Horská, Kraus, 2018), „sdílené rodičovství“ (Pemová, Ptáček, 2020a, 2020b) nebo také „rodičovský tým“ (Ballnik, 2012).

Bez ohledu na to, jaké právní označení má typ péče, k němuž rodiče dospěli, děti potřebují, aby nežily ve dvou oddělených světech, ale aby jim zůstal jeden vztahový prostor, který sdílejí s matkou i otcem. Potřebují, aby rodiče brali ohledy na jejich potřeby, emoce a vztahy k dalším lidem, nikoliv aby se děti přizpůsobovaly jim (Pemová, Ptáček, 2020a, 2020b; Levine, Klineová, 2012). Uspořádání péče má umožňovat dostatečnou četnost a délku kontaktů s oběma rodiči, jejich příbuznými a dalšími blízkými. Je důležité, aby se oba rodiče podíleli na běžném životě dítěte, zažívali s ním běžné životní situace (volný čas, nemoc, školní povinnosti) a byli pro něj fyzicky, emocionálně a sociálně dostupní v situacích, kdy je dítě potřebuje (přímo či nepřímo prostřednictvím telefonu, e-mailu, Skypu atd.) (Pemová, Ptáček, 2020a, 2020b).

Rodičovské kompetence v situaci rozpadu rodiny

Z analýz výsledků opatrovnických řízení vyplývá, že tři čtvrtiny bývají podloženy *dohodou rodičů* (Höhne, Paloncyová, 2021). Není známo, jakou kvalitu či dlouhodobost dohoda má (tj. zda k ní nebyl jeden z rodičů „donucen“ např. za ústupek v otázce výživného či majetkového vyrovnání) ani zda k ní dospěli rodiče sami či za pomoci odborníků (soudci, psychologové a sociální pracovníci orgánů sociálněprávní ochrany, mediátoři apod.). **Snahu neprohlubovat a neprodužovat vzájemný konflikt a dosáhnout dohody lze nicméně považovat za projev jisté míry rodičovských kompetencí.**

V tomto kontextu je přirozené, že se odborníci intenzivněji setkávají s těmi rodiči, jejichž *spory* jsou vyhocené. Odhady podílu těch nejvyhocenějších rozvodových kauz na jejich celkovém počtu se liší, pohybují se cca mezi 5–20 %. Nelze však jednoznačně říci, že všechny tyto spory jsou projevem snížených rodičovských kompetencí. Mnohé mohou být naopak odrazem většího zapojení otců do péče a výchovy dětí, kteří tak po rozchodu nechtějí být pouze živiteli, ale chtějí se na výchově svých dětí skutečně rovnocenně podílet, nebo také důsledky nedostatků systému, ať už na straně nastavení, výkladu, vymahatelnosti legislativy, či fungování institucí a jejich spolupráce. Jinými slovy **část těchto konfliktních případů lze vnímat také jako podnět k systémovým změnám, které by více reflektovaly postavení otce a matky a potřeby dětí v konkrétní rodině.**

Pokud rodiče rovnou nepřicházejí s dohodou zohledňující zájem dítěte, je důležité poskytnout jim včas a nejlépe oběma najednou informace o možnostech uspořádání péče a jaké mají či mohou mít výhody a nevýhody. To znamená uvést na pravou míru některé stereotypy, které jsou s konkrétním typem péče ve veřejném mínění běžně spjaty (viz kapitolu 3). V této souvislosti se v posledních letech více či méně úspěšně uplatňuje interdisciplinární spolupráce zavádějící do praxe prvky tzv. Cochemské praxe. Tímto způsobem je možné posílit odpovědnost rodičů za spokojenost jejich dětí a zároveň reagovat na netransparentnost současného systému, který je v přechodu od tradičního pojetí, kdy děti byly svěřovány téměř výhradně do péče matky, ke konceptu sdíleného rodičovství.

Určité systémové kroky se již dějí také např. v oblasti výživného, kdy by podle stávajících návrhů Ministerstva spravedlnosti měla být v jeho výši zohledněna intenzita kontaktu dítěte s nerezidenčním rodičem.

Podobně i další žádoucí **systémové změny by mohly vést k redukci počtu případů, kdy rodiče ne vždy kvůli vlastnímu prospěchu, ale mnohdy v nejlepší víře, že jednájí v zájmu svých dětí, rozpoutají boj, který je pak obtížné zastavit.** Jeho průvodními jevy, v případě nejvíce vyhocených sporů, mohou být např. i manipulace a křivá obvinění (např. ze sexuálního zneužívání dítěte), časté stížnosti na OSPOD týkající se péče druhého z rodičů o dítě, přenášení rodičovské odpovědnosti na OSPOD a soudy, četné, několikaleté soudní spory, vystavování dítěte opakovaným znaleckým posudkům, ale i stížnosti na postupy pracovníků pomáhajících profesí nebo jejich zastrasování, bránění kontaktu mezi dítětem a druhým rodičem, účelové přestěhování se do vzdáleného bydliště (tzv. vnitrostátní únos dítěte). V pozadí mnoha vyhocených sporů o péči o děti nicméně bývá výživné, finanční a majetkové vyrovnání (Kuchařová a kol., 2019; Barvíková, 2019; Rogalewiczová, 2019).

3. Porozchodová/porozvodová péče o děti ve veřejném mínění

Základní principy uspořádání péče o děti po rozchodu/rozvodu rodičů v postojích veřejnosti

Jak ukázaly výsledky *Výzkumu veřejného mínění k problematice stability současných rodin se zaměřením na uspořádání péče o nezletilé děti po rozvodu/rozchodu rodičů*, v otázce rozdělení péče o děti by se podle české veřejnosti mělo brát v úvahu, kdo se před rozchodem o dítě převážně staral. K tomuto pohledu se přiklání i muži, přestože o děti, zvláště v útlém věku, pečují častěji ženy. Poměrně **častý je souhlas s výrokem, že dítě by mělo být v péči otce, pouze pokud ji matka nevládá**, a to i mezi muži (více než třetina mužů). Do jisté míry se tedy muži sami vzdávají možnosti mít dítě ve výlučné péči (Paloncyová a kol., v tisku).

Názor, že vina na rozchodu by neměla rodiče v péči o dítě diskvalifikovat, je sdílený většinou populace. **U mužů i u žen převládá názor, že by dítě mělo mít domov u jednoho z rodičů a s druhým být v kontaktu. Nejběžnější forma střídavé péče, kdy děti střídají dva domovy, má u mužů i žen mnohem nižší podporu, muži se k ní však přiklánějí častěji než ženy** (tamtéž).

Vůbec nejméně je českou veřejností podporován model, kdy dítě bydlí v jednom bytě a v péči o něho se tam rodiče střídají, tj. jsou to oni, kdo mají dva domovy. Tato možnost je pro značnou část populace zřejmě tak neobvyklá, že se k ní respondenti z většiny buď nedokázali vůbec vyjádřit, nebo ji zamítli. Přijatelná byla přibližně pro třetinu respondentů (Paloncyová a kol., v tisku). Podle odborníků je hlavní výhodou tohoto modelu stálost a bezpečí jednoho domova dítěte. Bývá nicméně nahlížen jako velmi náročný pro rodiče – nejen finančně (nutnost 3 bytů) nebo z hlediska jejich vzájemné komunikace, domluvy a tolerance, ale i s ohledem na dopady na jejich osobní život a nové vztahy, zejména založí-li další rodinu. Proto bývá považován za křehké a spíše přechodné řešení. Jako takové nicméně na počátku může dětem i rodičům usnadnit adaptaci na změny v rodinném soužití (Buscho, 2020). Zkušeností s jeho aplikací je v České republice zatím málo, což může být dalším důvodem nedůvěry k tomuto modelu (Barvíková, 2019).

Muži i ženy se však shodují na tom, že rodiče by měli i po rozchodu řešit záležitosti dítěte a podílet se na péči o něj rovnoměrně, bez ohledu na jeho bydliště (Paloncyová a kol., v tisku).

Naprostá většina české veřejnosti se domnívá, že otcové mohou pečovat o děti stejně dobře jako matky (87 %, v tom 43 % vyslovilo rozhodný souhlas). Za nejlepší uspořádání péče o malé dítě po rozchodu považuje 14 % populace rovnoměrné střídání obou rodičů (tabulka č. 1). Počínaje vstupem dítěte na základní školu je příklon k rovnoměrné péči obou rodičů již tříčtvrtinový. Bez ohledu na věk dítěte rovnoměrnou péči rodičů upřednostňují častěji muži (Paloncyová a kol., v tisku).

Tabulka č. 1 **Názor na nejvhodnější typ péče o dítě po rozchodu rodičů podle jeho věku (v %)**

Věk dítěte	Převážná péče matky	Převážná péče otce	Víceméně rovnoměrné střídání matky i otce v péči	Nevím
Mladší 3 let	74,9	0,6	13,8	10,8
Ve věku 4 až 6 let	38,4	1,8	48,7	11,1
Ve věku 7 až 10 let	14,0	2,2	72,4	11,5
Ve věku 11 až 14 let	7,5	3,1	77,8	11,6
Ve věku 15 až 18 let	5,1	4,7	76,8	13,4

Zdroj: Paloncyová a kol., v tisku

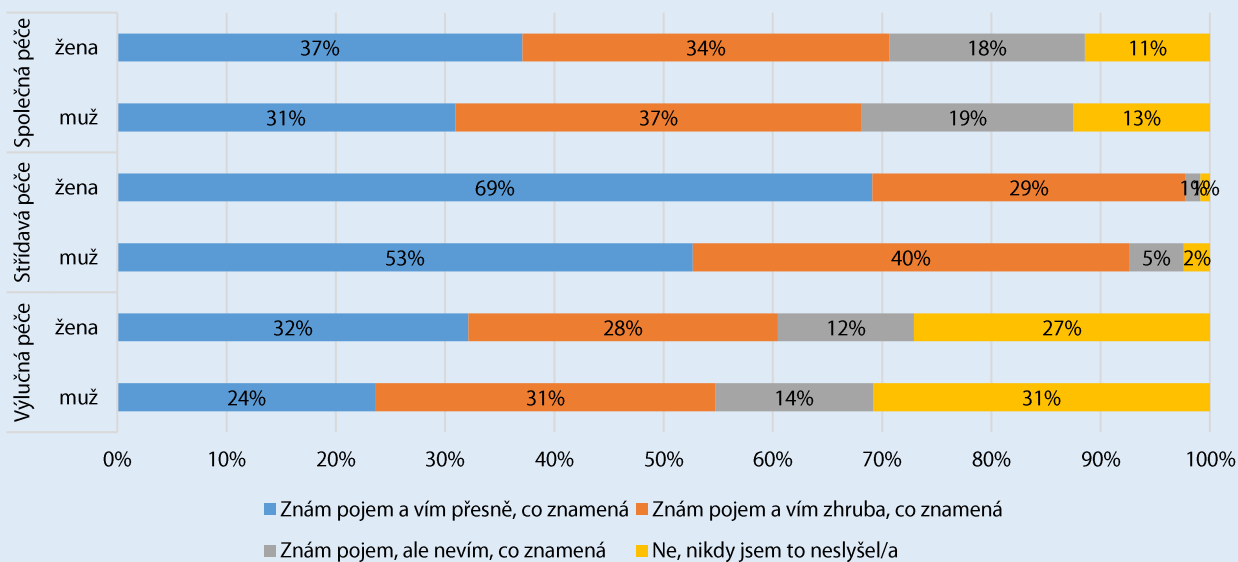
Různé typy porozchodové péče očima veřejnosti

Jak upozorňují soudci, pracovníci OSPOD i advokáti (Barvíková, 2019), běžně užívaná označení typů péče – **péče jednoho z rodičů/výlučná péče a střídavá péče – často mají pro rodiče a veřejnost vlastní emoční obsah, který se neshoduje s jejich právním obsahem**⁶. Právě emoční obsahy těchto názvů a špatná informovanost o jejich reálných právních obsazích mohou podněcovat a eskalovat konflikt mezi rodiči, mnohdy za přispění členů širší rodiny a přátel či známých.

⁶ „Děti jsou teda svěřeny do výlučné péče matky a já prostě z toho mám pořád pocit, že jsem jako vlastně najednou rodič druhé kategorie. A to mi prostě vadí. Jo?“ (respondent kvalitativního výzkumu VÚPSV *Jak se vychovávají děti po rozchodu/rozvodu?*; pracovní, zatím nezveřejněný materiál).

Ve výzkumu veřejného mínění bylo zjišťováno, do jaké míry respondenti znají pojmy výlučná péče, střídavá péče a společná péče (graf č. 2). Ukázalo se, že **veřejnost má nejvíce v povědomí střídavou péči**. Tři pětiny respondentů uvedly, že pojem znají a vědí přesně, co znamená. Naopak o pojmu výlučná péče má jasné povědomí jen necelá třetina respondentů, což je dokonce méně než v případě společné péče. Zajímavé je, že ani rozvedení, kteří mají děti, nemají o pojmu výlučná péče častější znalosti než ti bezdětní. Pojem výlučná péče neznal ani každý pátý dotázaný, který byl po rozchodu rodičů vychováván pouze matkou či měl sám jako rodič zkušenost s výhradní péčí matky o své dítě. Naproti tomu pojem střídavá péče nikdy neslyšela pouze 3 % těch, kteří zažili rovnoměrnou péči obou rodičů (Palonciová a kol., v tisku).

Graf č. 2 Míra znalosti pojmů vázících se k péči o dítě po rozchodu/rozvodu rodičů, podle pohlaví respondenta (v %)

Pozn.: Úplné znění otázky: *Ať už máte nebo nemáte zkušenost s rozvodem/rozchodem rodičů nezletilých dětí, zajímalo by nás, zda jste někdy slyšel/a pojmy „výlučná péče“, „střídavá péče“ a „společná péče“.*

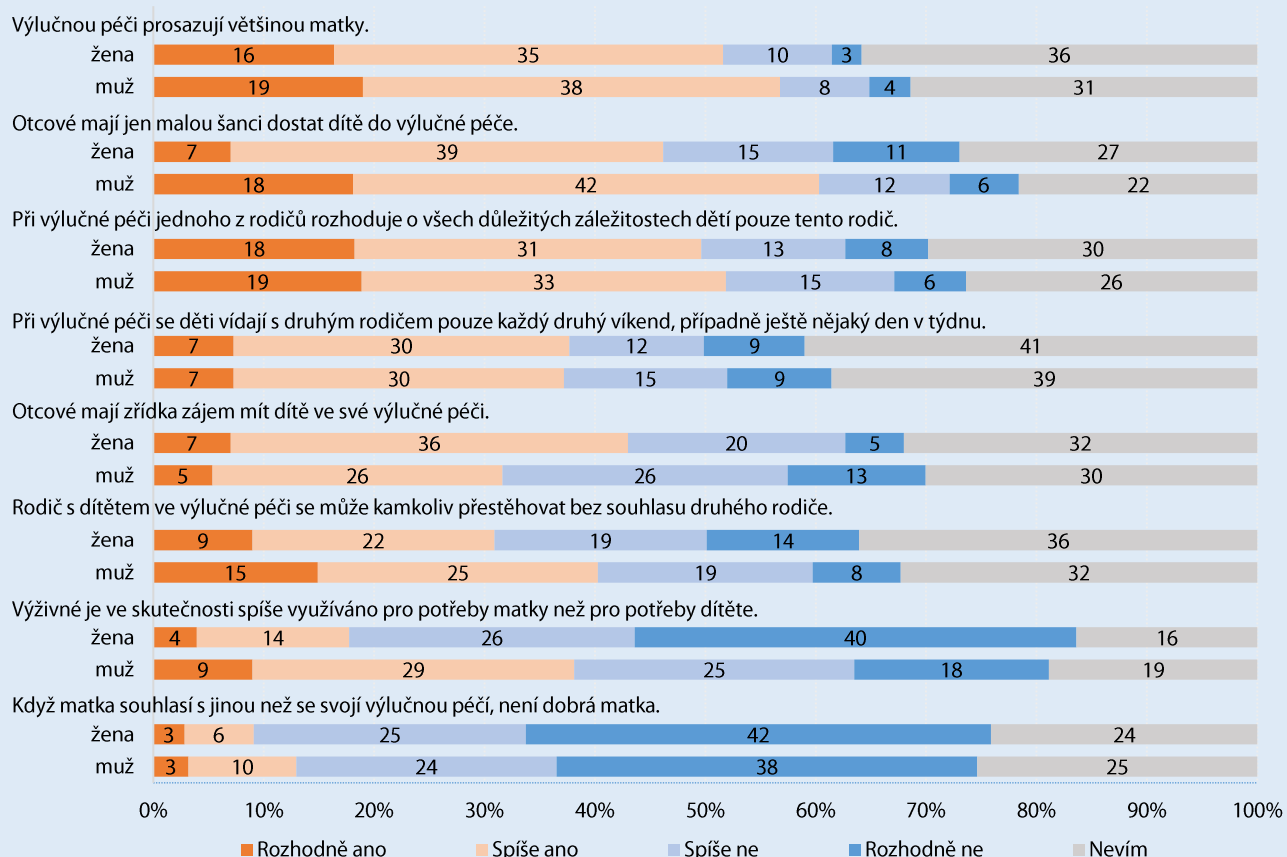
Zdroj: Palonciová a kol., v tisku

Vnímání dvou hlavních typů péče o děti po rozchodu/rozvodu rodičů českou společností umožní lépe pochopit sada výroků, které nejčastěji odráží mýty či stereotypy, jež bývají s danými pojmy spojeny. Jak je na první pohled zřejmé z grafu č. 3, i v těchto dílčích aspektech se odráží poměrně značná nejistota či neznalost dané problematiky. Podíly odpovědí „nevím“ na dané výroky o výlučné péči se pohybují v rozmezí 18 až 40 %. Největší nejistota panuje u výroku k obvyklému rozsahu styku nerezidenčního rodiče s dětmi při výlučné péči. Značná část veřejnosti (55 %) se domnívá, že svou výlučnou péči většinou prosazují matky. S tím, že otcové zpravidla nemají zájem mít dítě ve své výlučné péči, pak souhlasí necelé dvě pětiny veřejnosti (37 %). Více než polovina respondentů (54 %) se přiklání k tvrzení, že otcové mají jen malou šanci dostat dítě do své výlučné péče. Dvě třetiny populace se neztotožňují s výrokem, že matka, která souhlasí s jinou než svojí výlučnou péčí, není dobrá matka (Palonciová a kol., v tisku).

Zajímavá zjištění přináší, zaměříme-li se na rozdíly ve vnímání těchto výroků z hlediska genderu, výše vzdělání a míry zkušenosti s rozvodem/rozchodem rodičů. **Na rozdíl od žen muži s tvrzením, že otcové většinou nemají zájem mít dítě ve své výlučné péči, častěji nesouhlasí, než souhlasí (39 % vs. 31 %).** **Ve větší míře naopak souzní s tím, že jejich šance je v tomto směru malá** a tento postoj se u nich mírně umocňuje spolu s věkem. Muži mají rovněž silněji vžitou představu či zkušenost, že rodič, který má dítě ve své výlučné péči (častěji matka), se smí kamkoli přestěhovat bez souhlasu druhého. S tím souvisí i **poměrně silně zastoupený názor (z jedné poloviny u mužů i u žen), že o důležitých věcech dítěte rozhoduje pouze ten rodič, který ho má ve výlučné péči.** Muži jsou také častěji přesvědčeni o tom, že výživné je spíše využíváno pro potřeby matky než dítěte. Vysokoškoláci i vysokoškolačky k předloženým výroky dokáží častěji vyjádřit vlastní postoj. Současně více souhlasí s tím, že výlučnou péči žádají spíše ženy, a ve větším podílu nepovažují matky, které akceptují jiný typ péče o své dítě, za špatné. Ženy s vysokoškolským vzděláním méně často vnímají výlučnou péči jako model, kdy převážně nepečující rodič vidá dítě jen každý druhý víkend či nějaký den v týdnu. Na druhé straně je

u vysokoškolaček i vysokoškoláků silnější přesvědčení, že výlučná péče opravňuje pečujícího rodiče k výhradnímu rozhodování o důležitých věcech dítěte. Postoje přirozeně do určité míry ovlivňuje i vlastní životní zkušenost, zejména to, zda má respondent děti a v jaké míře se setkal s rozchodem/rozvodem rodičovského páru. Obecně platí, že ti, kdo tyto zkušenosti mají (přímo vlastní a/nebo v rodině a mezi přáteli), se dokáží častěji k daným výrokům vyjádřit. Ve vyšší míře tak souhlasí s tím, že muži nemívají zájem o výlučnou péči a mají nepatrnou šanci ji skutečně získat. Matky, které se s otcem svých dětí rozešly, častěji odmítají tvrzení, že výživné je určeno spíše matce než dítěti, muži s ním naopak více souhlasí. Osobní zkušenost s výlučnou péčí (v roli dítěte či rodiče) u daných výroků zvyšuje podíl těch, kteří se k nim dokáží vyjádřit, a až na oblast výživného s nimi ve vyšší míře souhlasí (Palonciová a kol., v tisku).

Graf č. 3 Vnímání výlučné péče českou veřejností (v %)

Zdroj: Palonciová a kol., v tisku

Podle zkušeností soudců, advokátů, pracovníků OSPOD (Barvíková, 2019) matky usilují o svoji výlučnou péči po rozchodu zejména proto, že to byly ony, kdo se o děti i před rozchodem převážně staral, a chtějí tedy v tomto směru zachovat co největší kontinuitu. S tím je mnohdy spojen i strach ze ztráty kontaktu s dítětem a s omezením svého dosavadního vlivu na jeho výchovu, nezřídka jsou přítomny i obavy z nahrazení vlastní mateřské role novou partnerkou otce dětí. Motivy matek pro volbu výlučné péče bývají jistě i ekonomické, tj. v důsledku své horší příjmové situace (tzv. gender pay gap) usilují o výživné na děti hrazené otcem. Naopak otcové, kteří se staví proti výlučné péči matky, nechtějí, aby jejich role v životě dítěte byla redukována právě jen na hrazení nákladů a výživného, chtějí se podílet na výchově dětí a péči o ně rovnoměrně, neztratit s nimi kontakt. Podobně jako ženy nechtějí být nahrazení novým partnerem matky. Pod vlivem zkušeností ze svého okolí mívají strach, že rozpory či konflikty s matkou povedou k upření jejich práva se s dětmi stýkat, tj. že matka jim bude bránit v kontaktu s dětmi, ať už pasivně tím, že o otci bude před dětmi mluvit neuctivě, nebo aktivně, tedy např. že v době, kdy by mělo být dítě s otcem, s dítětem odcestuje apod. Někdy bývá preference daného typu péče vedena nezpracovanými emocemi rodičů a touhou ublížit či zkomplikovat život tomu druhému (Palonciová a kol., v tisku).

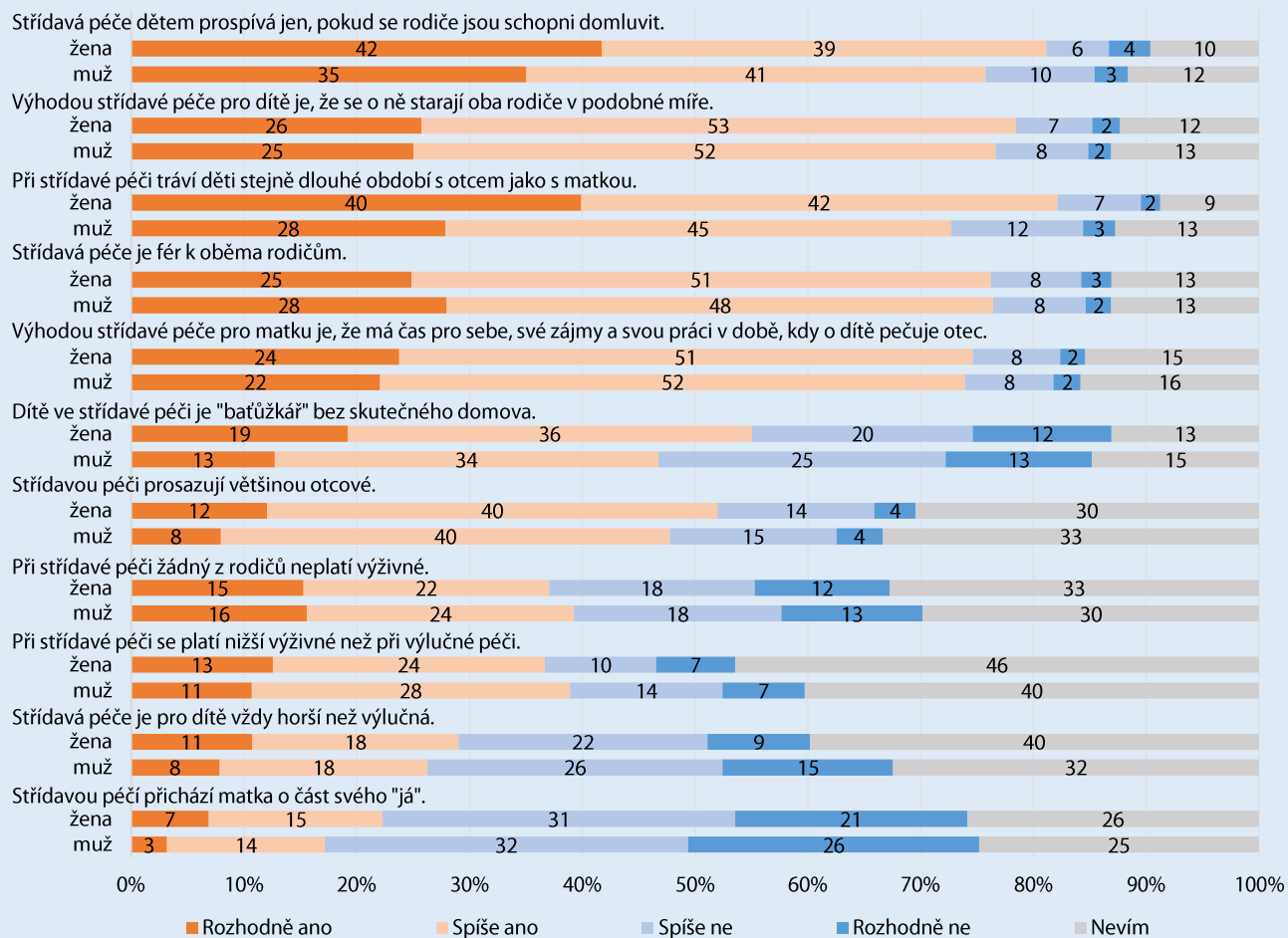
Střídavá péče bývá zejména v médiích prezentována často negativně, se závažnými dopady na dítě, především v případech, kdy rodiče nedokáží zvládat své rozpory a konflikty. Z toho patrně pramení i českou veřejností nejednoznačné hodnocení výroku „střídavá péče je pro dítě vždy horší než výlučná“ (graf č. 4). Za poměrně silnou podmínku střídavé péče je považována schopnost rodičů se spolu domluvit, akcentována je více ženami a vysokoškolačky. **Polovina dotázaných se domnívá, že dítě ve střídavé péči nemá skutečný domov.** Tento názor o něco více zastávají ženy, zejména staršího věku. Podle odborníků je možné snížit náročnost adaptace na střídání prostředí snížením konfliktů mezi rodiči (zvláště před dětmi), ideálně vytvořením přátelské atmosféry. Změna domova pak může být přirozená, neboť i v běžně fungující rodině dochází k tomu, že jsou děti po určitý čas jen s matkou či otcem (Barvíková, 2019).

Ve společnosti panuje poměrně silná představa, že při střídavé péči tráví dítě přibližně polovinu času s matkou a polovinu s otcem. Tato symetrie bývá vnímána jako fér pro oba rodiče. Matce může přinést i jistou úlevu či výhody, neboť oproti výlučné péči získává více času pro sebe, svou práci či záliby. Ve skutečnosti ovšem nemusí být režim střídavé péče rovnoměrný či pravidelný, jeho větší variabilitu reflektují v našem výzkumu spíše mladší generace. Nejčastější je frekvence střídání po týdně, nicméně přibývá i jiných modelů. S ohledem na potřeby nejmenších dětí se někdy daří domluva na asymetrické péči (více dní s matkou) s výhledem, že až dítě povyroste/nastoupí do mateřské školy, asymetrie se zmírní či narovná. U rodičů, kteří jsou schopni domluvy, ani nemusí být režim střídání v rozsudku soudu upraven. Rodiče je třeba edukovat, že se rozsudku nemusí držet, pokud se dohodnou ke všestranné spokojenosti jinak. Naopak, v případě, že mezi nimi dojde ke konfliktům a jejich schopnost domluvy selže, mohou se vrátit zpátky k úpravě stanovené rozsudkem (Barvíková, 2019). Osvěta veřejnosti má i v tomto ohledu své rezervy, neboť v našem výzkumu se třetina dotázaných vyslovila pro názor, že rozhodne-li o úpravě péče o dítě soud, rodiče se již nemohou domluvit jinak.

Výsledky tohoto výzkumu dále ukázaly, že **střídavá péče není veřejností jednoznačně spojována s oslabením vlastní identity matky** (graf č. 4). Za iniciátory střídavé péče většina považuje otce, třetina dotázaných však svůj názor vyjádřit nedokázala. Má-li respondent nějakou představu o hrazení výživného pro dítě ve střídavé péči, zpravidla má za to, že je nižší než u výlučné péče, případně že se neplatí vůbec. Tento postoj zaujímají i ti, kteří se střídavou péčí mají osobní zkušenost (jako dítě a/nebo v roli rodiče). Ti současně na jedné straně reflektují střídavou péči jako férovou pro rodiče, zároveň ji ve větší míře než ostatní hodnotí jako pro dítě vždy horší než výlučnou péči.

Zkušenosti z praxe ukazují, že střídavou péči v České republice častěji navrhují a prosazují otcové. Otcové, kteří usilují o střídavou péči, chtějí zůstat co nejlhodnotněji zapojeni v životě dětí, v péči o ně a v jejich výchově. Střídavou péči vnímají jako spravedlivou, v některých případech se však může jednat o pomstu matce či prostředek nátlaku na ni (vydírání např. kvůli majetkovému vyrovnání, nižšímu či žádnému výživnému), výjimečná není ani představa, že si rodiče podělí děti a nebudou spolu muset komunikovat, domlouvat se a budou řešit věci týkající se dětí každý po svém. Matky naopak spojují střídavou péči s určitou mírou stigmatu (vůči sobě, vůči dětem, vůči širšímu okolí). Mívají rovněž obavy, že dítě nebude dostávat výživné či bude nižší, zvažují dopady, které má střídání dvou domovů na děti, bojí se omezení kontaktu s dítětem, případně toho, že bude jejich mateřská role nahrazena novou partnerkou otce. Matek, které střídavou péči akceptují, přibývá. Dohoda na ní však na jejich straně mnohdy nevyhází z vlastního přání či přesvědčení, spíše bývá o ústupkem otci nebo přímo jeho nátlaku. Větší zájem o střídavou péči je ve městech (pro děti již jde o v jejich okolí obvyklé řešení po rozpadu vztahu rodičů), na venkově zatím není tolik zvykem, souhlas matky se střídavou péčí zde někdy pořád ještě bývá odsuzován jako projev mateřského selhání (Barvíková, 2019).

Graf č. 4 Vnímání střídavé péče českou veřejností (v %)

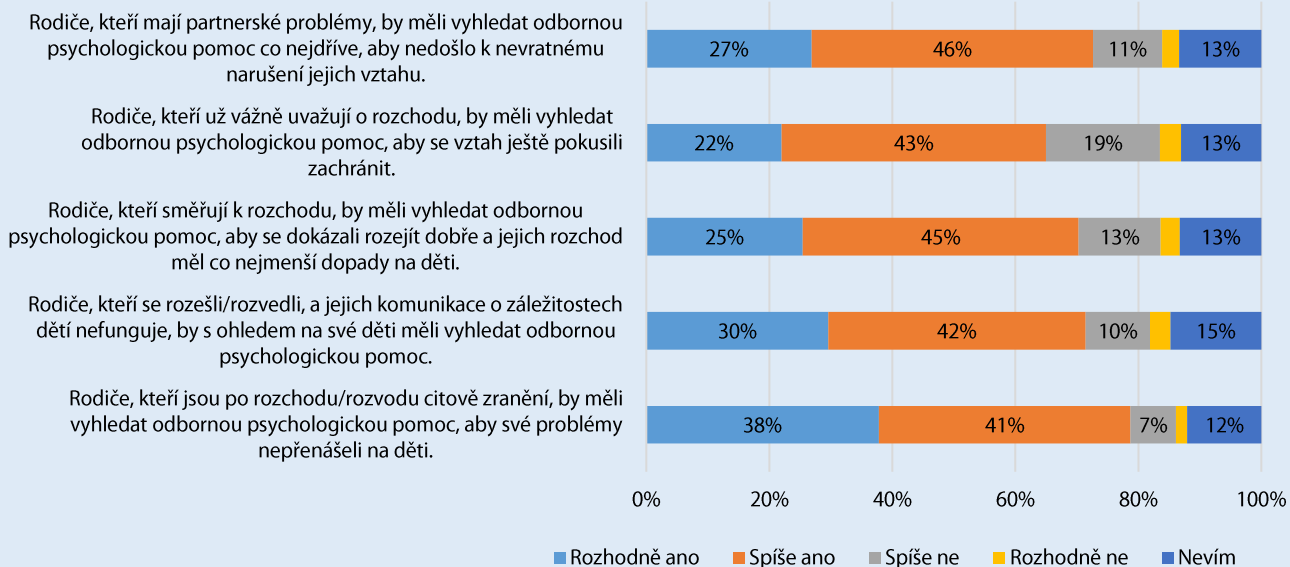
Zdroj: Palonciová a kol., v tisku

Odborná pomoc při rozchodu rodičů

Podle výsledků výzkumu veřejného mínění (Palonciová a kol., v tisku) **česká veřejnost vyhledání odborné pomoci psychologa, psychoterapeuta či párového terapeuta v různých fázích řešení vztahové krize a rozpadu rodiny přisuzuje značný význam** (graf č. 5). Ve skutečnosti však podle zkušeností psychologů **většina párů, které se potýkají se vztahovými problémy, přichází do terapie pozdě** (Rataj, 2017).

Odborníci se shodují v tom, že rozhodnutí a jednání rodičů, která dětem škodí, bývají důsledkem nedostatečné informovanosti, zahlcení negativními emocemi a mnohých obav (např. z omezení kontaktu a narušení vztahu s dětmi). Považují proto za nezbytné rodičům zprostředkovat znalosti i dovednosti, jak zmírnit negativní dopady rozpadu rodiny na děti a podpořit komunikaci a spolupráci mezi rodiči ve prospěch a v zájmu dětí. Jednou z diskutovaných otázek je, zda by toto psychosociálně-právní poradenství, které může mít formu kurzu či konzultací, mělo být po vzoru dobré zahraniční praxe povinnou součástí procesu rozvodu. **Názor, že návštěva poradny by měla být povinnou součástí řešení rozpadu rodiny, sdílely tři pětiny respondentů** výzkumu veřejného mínění (Palonciová a kol., v tisku), přitom podle jedné pětiny respondentů by mělo jít o povinnost pro všechny rozcházející se rodiče a podle dalších dvou pětín jen pro ty rodiče, kteří záležitosti dětí nedokážou řešit bez konfliktů. Tento postoj mírně častěji zastávali respondenti s nižším vzděláním (bez maturity) a respondenti bez vlastní (i blízké) zkušenosti s rozvodem. Ti však současně na tuto otázku ve vyšší míře neměli jasný názor. Bezmála třetina respondentů má za to, že návštěva poradny by sice neměla být povinná, ale měla by být doporučována. Celkově je v postojích veřejnosti zřejmá úzká provázanost důležitosti odborné pomoci v různých fázích rozpadu rodiny (graf č. 5) a povinnosti jejího využití (graf č. 6): **čím více pokládají lidé služby odborníků v souvislosti s rozpadem rodiny za důležité, tím spíše by jejich využití zařadili jako povinnou součást (po)rozvodového jednání rodičů.**

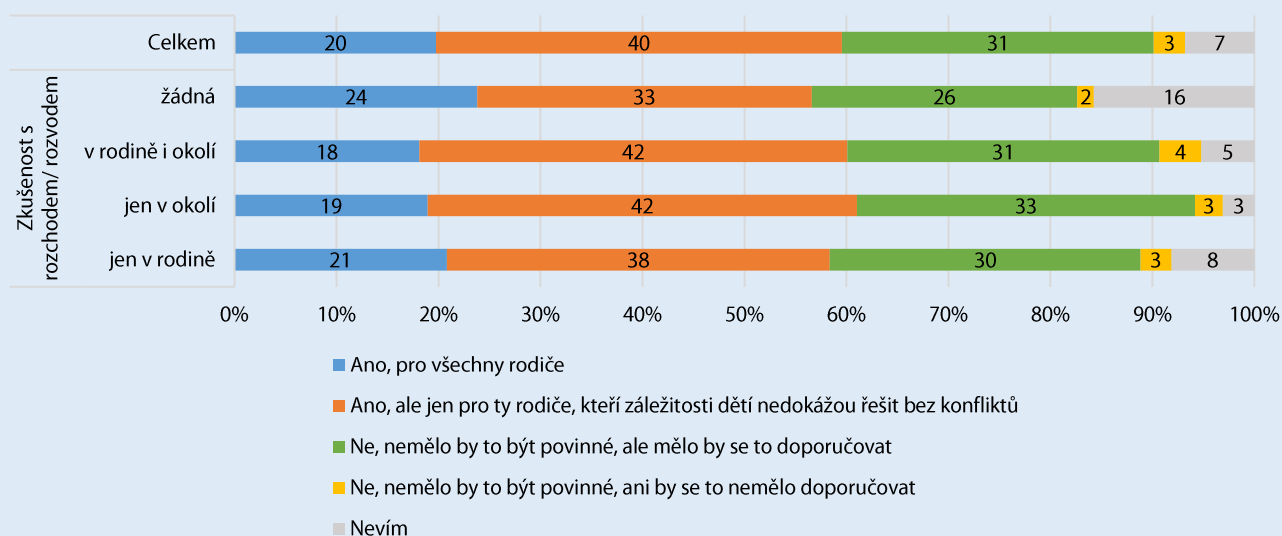
Graf č. 5 **Důležitost vyhledání odborné pomoci** (v %)

Pozn.: Úplné znění otázky: *Jak důležité je podle Vás vyhledání odborné psychologické pomoci (psycholog, psychoterapeut, párový terapeut), pokud partnerský vztah nebo komunikace mezi rodiči nefunguje? Do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky?*

Zdroj: Palonciová a kol., v tisku

Graf č. 6 **Měla by být návštěva poradny povinnou součástí řešení rozpadu rodiny?** (v %)

Pozn.: Úplné znění otázky: *Odborníci hovoří o tom, že by dětem mohlo pomoci, kdyby rozcházející se rodiče vyhledali poradnu, kde by získali informace, jak zmírnit negativní dopady rozpadu rodiny na děti a podpořit komunikaci mezi rodiči. Myslíte si, že by návštěva takové poradny měla být povinnou součástí řešení rozpadu rodiny?*

Zdroj: Palonciová a kol., v tisku

4. Shrnutí

V české společnosti je vlastní a/nebo zprostředkovaná zkušenost s rozpadem rodiny velmi častá (ČSÚ, 2021; Palonciová a kol., v tisku). Tento jev se dotýká nejen samotných partnerů, ale zejména jejich dětí. Z dosavadních výzkumných šetření realizovaných v rámci projektu *Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče (IP70612)* na jedné straně vyplývá, že převážná část rozcházejících se rodičů se dokáže

nakonec o uspořádání péče o děti po rozpadu rodiny dohodnout. Na druhé straně zkušenosti soudců, advokátů, pracovníků OSPOD, mediátorů a psychologů (Barvíková, 2019), ale i výzkum veřejného mínění poukazují na to, že veřejnost, a to jak laická, tak mnohdy i odborná, nemá dostatečné povědomí o procesech spojených s nastavením péče o děti po rozchodu rodičů. V této souvislosti se jedná zejména o skutečný právní obsah a fungování zákonem vymezených typů péče (výlučná péče/péče jednoho z rodičů, střídavá péče, společná péče) ve vztahu k rodičovské odpovědnosti; o význam výživného a způsob jeho určování (zejména při svěřeni dítěte do střídavé péče); ale také o kterých věcech – jak u sezdaných a nesezdaných – ne/rozhoduje soud, respektive kdy je/není nutno se soudit.

Tato problematika je pro značnou část společnosti spojena s řadou obav, nejasných až mylných představ či neplatných mýtů. Tyto nepřesnosti pramení částečně z historické zkušenosti, kdy děti byly po rozvodu téměř výhradně svěřovány do péče matky a otec je mohl vídat v přesně stanovené dny. Společnost včetně instituce rodiny a pojetí partnerství a rodičovství se však mění. Odklad rodičovství do vyššího věku částečně snižuje šance založit po rozchodu rodinu novou, s dalšími vlastními dětmi. Rovněž je česká společnost ve svých postojích a očekáváních čím dál více nakloněna rovnocennému rozdělení povinností mezi otce a matku. Současně se dnes více orientuje na potřeby a blaho dětí a ze strany odborné veřejnosti zaznívají apely na maximální možné zapojení obou rodičů v životě dítěte i po rozpadu jejich partnerského vztahu. Nelze pominout ani to, že dospělosti dosáhlo již několik generací dětí, jejichž dětství bylo poznamenáno rozpadem rodiny z důvodu rozpadu vztahu rodičů. To vše vede k tomu, že model výlučné péče matky po rozchodu již není společností jednomyslně akceptován. Rodičům je přisuzováno právo pečovat o děti rovnoměrně a dětem, s ohledem na jejich potřeby, právo na zachování kontaktu a plnohodnotných vztahů s oběma rodiči a jejich širšími rodinami.

V tomto kontextu se v praxi proměňují i formy porozchodové péče o děti definované NOZ. Vedle sebe tak např. existuje asymetrická střídavá péče a výlučná péče s rozšířeným stykem. Zároveň se nerovnoměrně vyvíjí i judikatura (viz např. nálezy Ústavního soudu ke střídavé péči), opatrovnické soudnictví se vyznačuje nejednotností rozhodovací praxe a dalšími problémy⁷. To u rodičů posiluje nízkou předvídatelnost soudního rozhodnutí a nedůvěru ve vymahatelnost práva, respektive skutečných právních obsahů pasáží NOZ upravujících porozvodovou péči o děti, bez vyostřených či dlouhých soudních sporů. Zmíněná nejednotnost rozhodovací praxe matky i otce velmi znejišťuje a může je vést až k jednání a rozhodnutím (i konaným v dobré víře), jež jejich dětem neprospívají a posilují konflikt mezi znesvářenými rodiči i v rámci širší rodiny.

5. Doporučení

5.1 Větší zacílení státní rodinné politiky na předcházení a řešení rodičovských konfliktů

Většina rodičů má snahu řešit porozchodové záležitosti týkající se dětí dohodou a s ohledem na ně. Určitý podíl rodičů však svoji odpovědnost přenáší na soudy a další instituce a nezřídka „využívá“ slabin systému. To pak ve společnosti podporuje dojem, že neférové a silové jednání se vyplácí a posiluje příklon rozcházejících se rodičů ke konfliktním strategiím. Systém by měl být definován a přenastaven dle zásady rodinné politiky, že hlavní odpovědností rodičů je dosáhnout konsensuálního řešení (dohody)⁸ ve prospěch zájmů dětí. V tomto směru by měla být i zacílena edukace rozcházejících se rodičů a osvěta široké veřejnosti, tedy ohledně toho, jakou kulturu řešení situace po rozpadu rodinného soužití stát podporuje a uznává. A naopak na jaké jednání rodičů je soudy nahlíženo jako na nežádoucí projevy snížení/nedostatku specifických rodičovských kompetencí (např. vnitrostátní únos dítěte, bránění v kontaktu a vztahu dítěte s druhým rodičem, negativní ovlivňování dítěte ve vztahu k druhému rodiči, omezování druhého rodiče ve výkonu jeho rodičovské odpovědnosti).

5.2 Posílení evidence-based přístupu aktérů systému

Profesní aktivity, postupy a rozhodování jednotlivých aktérů systému (OSPOD, soudy, advokáti atd.) by měly být opřeny mj. o aktuální empiricky doložené důsledky různých parametrů porozvodových uspořádání. Jejich dostupnost by zvýšilo, kdyby kritéria hodnocení vědy a výzkumu více oceňovala popularizaci vědeckých výsledků.

⁷ Viz Podnět Výboru pro práva dítěte ze dne 12. 3. 2020 ve věci dlouhodobě nepříznivé situace rodinně-právního a opatrovnického soudnictví. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/ze-zasedani-vyboru/Podnet-Vyboru-pro-prava-ditete-k-opatrovnickemu-soudnictvi-12032020.pdf>

⁸ S výjimkou specifických situací, kdy není důraz na dosažení dohody na místě. Může jít např. o neléčenou závislost rodiče na návykových látkách, nekompenzované psychiatrické onemocnění, výkon trestu, ohrožení bezpečí dítěte/rodiče projevy domácího násilí.

5.3 Zvýšení dostupnosti kvalitních psychologických, psychoterapeutických a mediačních služeb

Rozvod (rozpad vztahu rodičovského páru) je psychology považován za druhý nejvíce stresující podnět hned po náhlém úmrtí blízké osoby (Matoušek, 2015). Párová, popřípadě individuální terapie tedy má význam, i když se partnerský vztah nepovede zachránit – může se podařit ošetřit zranění z partnerského konfliktu tak, že neživí rodičovský konflikt během rozchodu a více či méně dlouho po něm (Barvíková, 2019); dostat vlastní emoce pod kontrolu a ochránit před nimi své děti; pomoci najít funkční model komunikace a spolupráce rodičů ve prospěch zdravého vývoje jejich dětí, a to zejména z hlediska udržení a rozvoje jejich vztahů s oběma rodiči (Pemová, Ptáček, 2020a, 2020b). Stávající nabídka dotovaných psychologických a psychoterapeutických služeb je však nedostatečná, služby poskytované v privátních praxích jsou pro značnou část populace obtížně finančně dostupné⁹. Legislativní zakotvení psychoterapie poskytované v sociálních službách a v rámci živností, které by mohlo poskytovat určitou záruku kvality těchto služeb, chybí. Mediace pomáhající k dosažení dohody v rodinách v rozpadu je zatím dostupná spíše lokálně, nikoliv na území celé České republiky.

5.4 Zrušení názvů typů péče vymezených zákonem o rodině

Vzhledem k tomu, že emoční obsahy názvů péče jednoho z rodičů/výlučná péče a střídavá péče a špatná informovanost laické i odborné veřejnosti o jejich reálných právních obsazích přispívají ke vzniku a eskalaci konfliktu mezi rodiči, u mnohých soudců, advokátů a pracovníků OSPOD pozitivně rezonuje návrh, že by ve výroku soudního rozhodnutí nebyl uváděn typ péče, ale přímo její rozsah pro každého z rodičů a došlo by k legislativní úpravě ve smyslu zrušení označení typů péče (Barvíková, 2019).¹⁰

Někteří naopak namítají, že tyto do značné míry problematické pojmy¹¹ vymezují určitá minimální pravidla a) v rámci chaosu a netransparentnosti stávajícího systému, jenž sice opouští presumpci modelu automatického svěřování dětí do péče matek, ale ještě nedospěl k presumpci modelu sdíleného rodičovství, které by zaručovalo prodloužení rodičovských rolí matky i otce; a b) ve vnitřním chaosu rodin s vysokou mírou rodičovského konfliktu, ať již směrem k nastavení kontaktu s dětmi, či výši výživného. Každopádně s ohledem na fakt, že tyto pojmy jsou zavádějící, velmi záleží na tom, jak jsou rozcházejícím se rodičům a jejich okolí vysvětleny. Nutno podotknout, že ve výkladu jejich reálných obsahů a praktických dopadů pro děti a rodiče jsou rozdíly i mezi odborníky, které mnohdy pramení z jejich nedostatečné informovanosti. V případě zachování těchto pojmů by mohlo výrazně napomoci sjednocení jejich výkladu v rámci jednotlivých institucí a rozhodovací praxe soudů. V regionálním měřítku k tomu již dochází v rámci soudních okresů, které aplikují principy interdisciplinární spolupráce (dle Cochemské praxe).

5.5 Důraz na řešení dlouhodobých problémů rodinněprávního a opatrovnického soudnictví

V oblasti rodinněprávního a opatrovnického soudnictví zůstává dlouhodobě nedořešeno množství problémů a nedostatků jako např. podceňování a nízká prestiž agendy; praxe přidělování opatrovnických případů; nedostatečné vzdělávání soudců v dané oblasti; nezavedení povinné specializace na okresních a krajských soudech; nejednotnost praxe ve využívání soudních znalců (popřípadě jejich nadužívání některými soudy). Ač v posledních letech dochází k dílčím zlepšením (posílení vzdělávání a specializace opatrovnických soudců a vznik specializovaných senátů na některých soudech), problematika stále není dostatečně systematicky řešena a situace na jednotlivých soudech se nadále liší. Často se tedy stává, že o odvolání proti rozhodnutí opatrovnického soudce nižší instance rozhoduje soudce odvolacího soudu bez této specializace a bez praxe v rodinném právu. Zásadním, dlouhodobě přetrvávajícím problémem je neexistence mechanismu sjednocení judikatury v této oblasti a nutnost zapojování Ústavního soudu do řešení sporných, kontroverzních rozhodnutí

⁹ O zvýšení dostupnosti hrazených služeb psychosociální pomoci svým pojištěncům formou příspěvků nyní nově usilují programy pojišťoven VZP a ČPZP.

¹⁰ Shodné doporučení formulují Beněš a kol. (2019: 14): „Zde máme za to, že *de lege ferenda* (v rámci legislativních úvah) by bylo z důvodů stereotypního a značně omezeného veřejného (ba leckdy i odborného) chápání stávajících typů péče vhodnější, aby pojmenování typů péče zaniklo a zůstala by pouze péče společná. Pokud by bylo třeba péči detailněji definovat, šlo by o slovní popis v rozsudečném výroku. Například: „Nezletilý se svěřuje do společné péče rodičů“, bez dalšího, pokud jsou rodiče otevření pružné dohodě o dalším fungování podle momentálních možností a potřeb rodiny. Nebo: „Nezletilý se svěřuje do péče rodičů tak, že otec bude o nezletilého pečovat každý sudý týden v měsíci od pátku odpoledne, kdy nezletilého do péče převezme po skončení vyučování ze školního zařízení a předá v místě bydliště matky do její péče vždy v neděli odpoledne do 19 hodin a dále každý týden od středy odpoledne, kdy nezletilého do péče převezme po skončení vyučování ze školního zařízení a předá následující den zpět do školního zařízení; v ostatní dny bude o nezletilého pečovat matka“. Odpadly by tak zbytečné a zdouhavé dohady o tom jaký typ péče zvolit, které mnohdy nemají žádný praktický význam.“

¹¹ Zatímco český pojem střídavá péče ve svém názvu akcentuje nevýhodu střídání, anglické *Shared custody*/*Joint physical custody* zdůrazňuje spolupřičinění.

namísto možnosti dovolání k Nejvyššímu soudu.¹² Přitom jednotnost rozhodovací praxe opatrovnických soudů v rodinně-právních věcech by u veřejnosti posílila nyní velmi nízkou předvídatelnost soudního rozhodnutí a důvěru ve vymahatelnost práva (skutečných právních obsahů paragrafů NOZ upravujících porozvodovou péči o děti), což by mohl být jeden z nejvýznamnějších faktorů prevence vzniku a eskalace rodičovských konfliktů a soudních sporů.

5.6 Specializace advokátů na rodinné právo

Dle zkušeností z praxe (Barvíková, 2019) konfliktnost opatrovnických sporů posiluje najímání advokátů bez zaměření na rodinné právo – příliš často projevují v této oblasti zásadní neznalosti a neznají základní procesní postupy, do opatrovnického řízení mnohdy vnášejí tvrdé principy obchodního práva, spory vyhrocují, klientům poskytují zavádějící informace a vedou je kontraproduktivně za výhrou sporu bez ohledu na zájmy dětí a na možné negativní dopady na vztahy mezi rodiči po ukončení soudní pře přispívající k dalšímu zhoršení situace dítěte. Součástí osvěty veřejnosti a edukace rozcházejících se rodičů by tedy mělo být doporučení vyhledávat spíše advokáty zaměřující se na rodinné právo a preferující nesporný rozvod.

5.7 Rozvoj funkční interdisciplinární spolupráce

V soudních okresech, kde je úspěšně aplikována interdisciplinární spolupráce (dle Cochemské praxe), zpravidla bývá nastaven určitý způsob edukace rodičů a je sjednocena rozhodovací praxe místních soudců. Postupně zde dochází k rozvoji potřebných služeb, spolupráce a vzdělávání všech zapojených systémových aktérů. Systém je tak pro rodiče přehlednější a rozhodovací praxe soudců předvídatelnější. Za inspirativní z hlediska přístupu a definovaného postupu interdisciplinární spolupráce lze aktuálně považovat např. soudní okresy Hodonín, Tachov, Kladno, Vsetín, Ústí nad Labem a Nový Jičín.

5.8 Osvěta veřejnosti

Cílem osvěty veřejnosti (laické, ale i odborné) by mělo být zvýšení obecného povědomí o tom:

- že rozchod rodičů nemusí dítě poškodit, pokud nejednají proti jeho zájmům a potřebám;
- co dítě po rozchodu od rodičů potřebuje a jaké chování rodičů a jeho okolí mu ubližuje;
- že přítomnost obou rodičů v životě dítěte má nenahraditelný význam;
- že potřeby dětí se liší a neexistuje jedno univerzální řešení funkční pro všechny – péče o děti po rozchodu/rozvodu tedy má být nastavována s ohledem na individuální potřeby dětí a možnosti rodičů a v průběhu času je třeba její nastavení upravovat dle měnících se potřeb dětí a možností rodičů;
- jaké služby pro rodiče a děti jim v jejich situaci mohou být nápomocny a že je užitečné je využít.

Měly by být hledány způsoby šíření osvěty, které mohou mít dopad na všechny segmenty společnosti. Výsledkem by mělo být **posílení nové kultury řešení situace po rozpadu rodinného soužití ve smyslu sdíleného rodičovství a zachování kontinuity rodičovských rolí.**

5.9 Edukace rodičů v situaci v/po rozpadu rodiny

Edukace rodičů (psycho-sociálně-právní poradenství) v situaci rozpadu rodiny v současné době není v rámci ČR systematicky nijak uchopena a velmi záleží i na konkrétním nastavení způsobu a úrovni (spolu)práce místních institucí (OSPOD, poradenské sociální služby, soudy atd.). Zpravidla určité penzum informací rodičům v situaci rozpadu rodiny předávají advokáti, pracovníci OSPOD, mnohdy i soudci. V soudních okresech, kde je úspěšně aplikována interdisciplinární spolupráce (dle Cochemské praxe), bývá určitý způsob edukace rodičů vyjednaný a nastaven, důležitou zásadou pak je, aby rodiče od všech zmíněných aktérů v systému dostávali stejné informace a aby se vstupní edukační schůzky na OSPOD účastnili oba rodiče společně.

¹² Podnět Výboru pro práva dítěte ze dne 12.3.2020 ve věci dlouhodobě nepříznivé situace rodinně-právního a opatrovnického soudnictví. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rfp/vybory/pro-prava-ditete/ze-zasedani-vyboru/Podnet-Vyboru-pro-prava-ditete-k-opatrovnickemu-soudnictvi-12032020.pdf>

V posledních letech vzniklo „zdola“, tedy z iniciativy neziskových organizací, sociálních služeb, soudů a OSPOD, několik pilotních edukačních projektů a programů podporujících rozcházející/rozvádějící se rodiče individuální nebo skupinovou formou. Deset soudů v rámci pilotního ověřování nabylo první zkušenosti s novou pozicí soudního sociálního pracovníka, majícího v náplni mj. edukaci rodičů. Byly zpracovány informační a podpůrné materiály pro rodiče (informační brožury, tzv. rodičovský plán), ale i manuály pro edukační programy. Rovněž se rozšiřují skupinové programy pro děti procházející situací rozpadu rodiny. Uvedená nabídka je však nyní dostupná spíše lokálně, nikoliv na území celé ČR. Žádoucí je rovněž zprostředkování osvědčených, konfliktům předcházejících způsobů řešení různých situací a problémů, kterým rodiny v/po rozpadu čelí.

Literatura

BALLNIK, P. 2012. *Otcem i po rozvodu*. Praha: Portál.

BARVÍKOVÁ, J. 2019. *Zpráva z fokusních skupin Dítě v rodičovském konfliktu. Výsledky předvýzkumu v rámci projektu Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vv_003.pdf

BENEŠ, M., MALÁ, K., SVOBODOVÁ, K., JAROLÍMOVÁ, M., SVOBODOVÁ, K., KRAMERIOUSOVÁ, L., SLUKOVÁ, E. 2019. *Metodika implementace Cochemské praxe na Mostecku*. Mosty – sociálně psychologické centrum, z.s., Okresní soud v Mostě a Ústecký kraj.

BIDDULPH, S. 2011. *Kniha o mužství*. Praha: Portál.

BUSCHO, A. G. 2020. *The Parent's Guide to Birdnesting: A Child-Centered Solution to Co-Parenting During Separation and Divorce*. Adams Media.

ČSÚ. 2021. *Vývoj obyvatelstva České republiky – 2020 – Rozvodovost*. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/142755448/1300692103.pdf/ae7c7bbe-d341-4f87-94fc-523de14a65b5?version=1.1>

DUDOVÁ, R. (ed.). 2008. *Nové šance a rizika: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav, v. v. i.

HÖHNE, S. 2019. *Současná příjmová, výdajová a materiální situace neúplných rodin*. In Paloncyová J., Barvíková, J., Höhne, S., Kuchařová, V. 2019. *Neúplné rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné online z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf

HÖHNE, S., PALONCYOVÁ, J. 2019. *Péče o děti po rozvodu či rozchodu. Výsledky předvýzkumu v rámci projektu Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://katalog.vupsv.cz/fulltext/vv_002.pdf

HÖHNE, S., PALONCYOVÁ, J. 2021. *Péče a výživa dětí po rozchodu rodičů podle výsledků opatrovnických řízení. Demografie*. Roč. 63, č. 1 s. 3-21. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demografie-revue-pro-vyzkum-populacniho-vyvoje-c-12021>

HORSKÁ, E., KRAUS, J. 2018. *Rodiče a výchova: Spolu, či prosti sobě?* In Lacinová, L. a kol. *Všichni moji blízcí: adolescenti a dospělí kolem nich*. Brno: Masarykova univerzita.

JACZ. 2019. *Panelová odborná diskuse na téma „střídavá péče“*. Justiční akademie. Dostupné z: https://www.jacz.cz/images/rodinnepravni_symposium/zavery_panelove_diskuse_psychologu.pdf

KUCHAŘOVÁ, V., BARVÍKOVÁ, J., JANUROVÁ, K., HÖHNE, S., PALONCYOVÁ, J., SVOBODOVÁ, K. 2018. *Rodiny ve střední fázi rodinného cyklu*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_440.pdf

KUCHAŘOVÁ, V., HÖHNE, S., NEŠPOROVÁ, O., Paloncyová, J. 2019. *Rodiny se třemi a více dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_460.pdf

KUCHAŘOVÁ, V., BARVÍKOVÁ, J., HÖHNE, S., NEŠPOROVÁ, O., PALONCYOVÁ, J., VIDOVIČOVÁ, L. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_477.pdf

LEVINE, P. A., KLINEOVÁ, M. 2012. *Trauma očima dítěte*. Praha: MAITREA.

MATOUŠKOVÁ, I., ZDRAŽILOVÁ, M. 2001. *Analýza soudních řízení o úpravě výchovy a výživy*. *Právo a rodina* 3 (2), s. 16–19.

MERTIN, V. 2004. *Ze zkušeností dětského psychologa: na co se často ptáte*. Praha: Scientia.

NOVÁK, T. 2012. *Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především*. Praha: Portál.

- NOVÁKOVÁ, M., POLÁKOVÁ, P. 2021. *Metodika edukace rodičů v rozvodové situaci*. Cochem.cz, z. s.
- NOVÁKOVÁ, M., POLÁKOVÁ, P., CHURAVÁ, P. nedat. *Manuál etablování interdisciplinární spolupráce*. Nadace Sirius.
- PALONCYOVÁ J., BARVÍKOVÁ, J., HÖHNE, S., KUCHAROVÁ, V. 2019a. *Neúplné rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf
- PALONCYOVÁ J., BARVÍKOVÁ, J., HÖHNE, S., KUCHAROVÁ, V. 2019b. *Rekonstituované rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_461.pdf
- PALONCYOVÁ, J., HÖHNE, S., BARVÍKOVÁ, J., ŽÁČKOVÁ, L. *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění*. V tisku.
- PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. 2020a. *Sdílené rodičovství. Metodika programu pro odborníky*. Národní institut pro děti a rodinu. Dostupné z: <https://sdilenerodicovstvi.cz/files/Methodika-odbornic-onlineSBN-ochrana-web.pdf>
- PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. 2020b. *Sdílené rodičovství. Manuál pro rodiče*. Národní institut pro děti a rodinu. Dostupné z: <https://sdilenerodicovstvi.cz/files/Manual-rodice-onlineSBN-web.pdf>
- Podnět Výboru pro práva dítěte ze dne 12. 3. 2020 ve věci dlouhodobě nepříznivé situace rodinně-právního a opatrovnického soudnictví. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/ze-zasedani-vyboru/Podnet-Vyboru-pro-prava-ditete-k-opatrovnickemu-soudnictvi-12032020.pdf>
- RATAJ, P. 2017. Vystoupení v rámci workshopu „Nestabilita partnerských vztahů v současné společnosti“, *Fórum rodinné politiky Plzeň*, MPSV, Parkhotel Plzeň, 31. 8. 2017. Dostupné z: <http://forumrodina.mpsv.cz/2017/workshopy.html>
- ROGALEWICZOVÁ, R. 2019. *Dítě v rodičovském konfliktu: Jak zůstat dobrým rodičem i po rozchodu*. Praha: Leges.
- VOHLÍDALOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H. 2011. Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/nebo stejné sociální fenomény? *Gender, rovné příležitosti, výzkum 12 (2)*: 3-15. Dostupné z: <https://www.gender-online.cz/cs/issue/30-rocnik-12-cislo-2-2011-zivotni-drahy/218>
- ŽILINČIKOVÁ, Z. 2017. Quel est l'effet des enfants sur la stabilité des mariages et des cohabitations? Comparaison européenne. *Population 72 (4)*: 649-670. DOI 10.3917/popu.1704.0677.

Informace o autorkách

Mgr. Jana Barvíková, Ph.D. (jana.barvikova@vupsv.cz) je výzkumnou pracovnící Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Zabývá se tématy z oblasti rodinné politiky a sociálně-právní ochrany dětí.

Ing. Sylva Höhne (sylva.hohne@vupsv.cz) je výzkumnou pracovnící Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Zaměřuje se převážně na ekonomické podmínky domácností a finanční podporu rodin s dětmi.

Mgr. Jana Paloncyová, Ph.D. (jana.paloncyova@vupsv.cz) je vedoucí týmu rodinné politiky Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Zabývá se demografickými proměnami a tématy z oblasti rodinné politiky.

Mgr. et Mgr. Lucie Žáčková byla výzkumnou pracovnící Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Zabývala se rodičovstvím a jeho spojitostmi se sladováním pracovního a osobního života.

Abstract in English

Post-divorce care for children in terms of public opinion and the possible implications

The text provides a summary of selected results from the qualitative and quantitative surveys conducted as part of the “Impacts of the degree of parental conflict on the child and the role played in such impacts by the specific form of post-divorce care (IP70612)” project and the resulting recommendations for the formulation of family policy measures. Evidence shows that although family breakdown is not an exceptional phenomenon in Czech society, the level of public awareness of how the whole process works, how childcare can be set up and how this can have practical implications for both the children and parents is generally relatively low. This points, *inter alia*, to the urgent need for a systematic approach to the education of divorcing parents in the form of psycho-social-legal counselling and the enlightenment of the general public. The final recommendations also cover the establishment and functioning of the system as a whole, including the approach of the institutions and various professions involved in resolving parental conflicts. For example, the authors recommend the strengthening of the evidence-based approach for the various actors in the system and the unification of court decision-making practices, thus acting to strengthen both the predictability of court decisions and confidence in the enforcement of the respective legislation. They also recommend holding an expert discussion on the nomenclature of the types of care defined by the Czech Civil Code.

Toto dílo podléhá licenci
Creative Commons
Uveďte původ
4.0 Mezinárodní veřejná licence.
(<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Výzkumný ústav práce
a sociálních věcí, v. v. i.
Praha, 2022

Policy Papers VÚPSV, v. v. i.
ISSN 2695-1029

VÚPSV, v. v. i.
Dělnická 213/12
170 00 Praha 7
tel.: +420 211 152 711
e-mail: vupsv@vupsv.cz
datová schránka: xy9n88n
<https://www.vupsv.cz>